

een diepgaand onderzoek naar de complexe culturele dynamiek achter de vorming van opvattingen over homoseksualiteit is het daarom noodzakelijk om te zien hoe mannelijkheid wordt geproduceerd, en hoe dat per definitie altijd gebeurt in relatie tot vrouwelijkheid. Alleen door dat soort processen diepgaand te analyseren kan de complexe dynamiek achter de Nederlandse homoacceptatie (én homofobie) van vandaag in kaart gebracht worden.

Maar daar kan misschien een volgende keer aandacht voor komen. Het SCP kan er namelijk op rekenen dat ook de volgende minister weer bij ze aan zal kloppen met de vraag om een rapport. Want één ding is zeker: homoacceptatie zal voorlopig niet snel van de Nederlandse politieke agenda verdwijnen.

Literatuur

- Buijs, L.J., Hekma, G. & Duyvendak, J.W. (2011). 'As long as they keep away from me. The paradox of antigay violence in a gay-friendly country', *Sexualities* 14 (6): 632-52.
- Keuzenkamp, S. & Oudejans, A. (2011). *Gewoon aan de slag? De sociale veiligheid van de werkplek voor homoseksuele mannen en vrouwen*, Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau
- Keuzenkamp S., Bos, D., Duyvendak, J.W. & Hekma, G. (red.) (2006). *Gewoon doen*, Den Haag: Sociaal Cultureel Planbureau.
- Latour, B. (2004). *The politics of na-*

ture: how to bring the sciences into democracy, Cambridge: Harvard University Press.

- Latour, B. (2005). *Reassembling the social: an introduction to Actor-Network-Theory*, Oxford: Oxford University Press.
- Mepschen, P., Duyvendak, J.W. & Tonkens, E.H. (2010). 'Sexual politics, orientalism, and multicultural citizenship in the Netherlands', *Sociology* 44 (5): 962-79.

Laurens Buijs

Amsterdam Institute for Social Science Research (AISSR)

Universiteit van Amsterdam

Stark, T.

Integration in schools. A process perspective on students interethnic attitudes and interpersonal relationships

Proefschrift Rijksuniversiteit Groningen, september 2011, 192 pp.

ISBN 978 90 367 5033 2

In 2011 verscheen een meta-analyse van Pettigrew, Tropp Wagner en Christ in het *International Journal of Intercultural Relations*, waarin werd aangetoond dat contact tussen verschillende groepen leidt tot meer positieve wederzijdse attitudes. Zij betoogden dat het effect van dergelijk contact eigenlijk altijd positief is – en altijd ongeveer even sterk – ongeacht of een aantal aanvullende condities (zoals gelijkwaardigheid van de relatie of het samenwerken aan een gemeenschappelijk doel) werd vervuld. De

auteurs besteedden ook aandacht aan negatief contact tussen verschillende etnische groepen, waarbij zij stelden dat dit zeer zeldzaam is en daarom empirisch niet zichtbaar wanneer relaties tussen groepen in heterogene omgevingen worden onderzocht. Kortom, wanneer groepen mengen, worden attitudes over en weer vanzelf beter.

Verschillende Nederlandse studies in schoolklassen laten echter positieve, negatieve of nul effecten zien van het aantal scholieren uit minderheidsgroepen op de interetnische attitudes van autochtone leerlingen. Daarnaast liep een door Tobias Stark bezochte hiphop bijeenkomst voor jongeren van verschillende etnische achtergronden niet uit op meer vriendschappen tussen deze groepen, maar eindigde de bijeenkomst in een vechtpartij langs etnische scheidslijnen. Het uitstekende proefschrift van Tobias Stark *Integration in Schools: A Process Perspective on Students' Interethnic Attitudes and Interpersonal Relationships* doet een poging deze empirische puzzels op te lossen, en slaagt daar grotendeels in. Wat niet onvermeld mag blijven, is dat de auteur zelf een longitudinale dataverzameling heeft gedaan. Een inspanning die op zichzelf reeds een compliment waard is. Stark verzamelde zes van zeven waves van de The Arnhem School Study (TASS), een sociometrische dataverzameling onder 800 leerlingen van Arnhems primair onderwijs, en 1350 middelbare

scholieren uit dezelfde stad. De TASS-data vormen de empirische basis van het boek.

Het proefschrift bestaat uit drie delen. In het eerste deel onderzoekt de auteur het effect van negatieve interetnische relaties in de klas op negatieve attitudes ten opzichte van de andere groep als geheel. Een hoofdstuk wordt besteed aan de vraag of een neiging tot het aangaan van banden met leden van dezelfde groep wordt veroorzaakt door een voorkeur voor de eigen groep als zodanig, of als toevallig bijproduct van een voorkeur voor mensen met dezelfde opvattingen. Het laatste deel betreft een kritiek van modelspecificaties die mogelijk tot verkeerde conclusies hebben geleid in eerder onderzoek.

De Arnhemse schoolklassen variëren van overwegend autochtoon tot volledig gemengd. De eerste hoofdstukken behandelen de *kwantiteit* van het interetnische contact. Stark toont aan dat autochtone studenten met overwegend positieve relaties met medeleerlingen van Turkse en Marokkaanse afkomst, positievere houdingen jegens de groepen als geheel ontwikkelen. Voor autochtone leerlingen die overwegend onvriendelijke relaties met leerlingen van een andere etnische herkomst hadden, was het effect op de houding naar de betreffende etnische groepen negatief. Omdat de groep leerlingen met overwegend positieve interetnische relaties ongeveer even groot is als de groep

met overwegend negatieve relaties, wordt geen effect gevonden van de samenstelling van de klas wanneer niet wordt gecontroleerd voor kwaliteit van relaties. Vervolgens toont Stark nog aan dat een vergelijkbaar proces voor allochtonen leerlingen en hun houdingen naar autochtonen plaatsvindt. De eerste empirische puzzel is opgelost door niet alleen te kijken naar de samenstelling van de klas, maar de inter-persoonlijke relaties in het klaslokaal te verdisconteren. Na het vaststellen van de effecten van positieve en negatieve interetnische relaties, gaat het proefschrift verder met het onderzoeken van het waarom van het ontstaan van mono-etnische vriendschappen. Niet een voorkeur voor de eigen etnische groep, maar een voorkeur voor medeleerlingen met dezelfde interesses kan leiden tot etnische segregatie in relaties. Bovendien laat dit hoofdstuk zien dat wanneer bepaalde voorkeuren gerelateerd zijn aan etniciteit, het benadrukken van die voorkeuren kan leiden tot negatievere relaties tussen etnische groepen. Dit is wat er gebeurde bij de jongerenactiviteit die Stark bijwoonde. Verschillende etnische groepen bleken inderdaad van hiphop te houden. Een hiphopmiddag leidde echter niet tot betere relaties, maar tot interetnisch conflict, omdat het soort hiphop waaraan de voorkeur werd gegeven per etnische groep bleek te verschillen. En het belang van dit verschil in muzieksmaak werd door de gezamenlijke activiteit benadrukt.

Het laatste deel behandelt hoe misspecificatie van modellen mogelijk heeft geleid tot verkeerde conclusies in de literatuur. Met behulp van simulatiemodellen wordt getoond hoe foutief kan zijn geconcludeerd dat een groter aandeel studenten uit minderheidsgroepen leidt tot meer ervaren competitie en dreiging. Interetnische vriendschappen worden dan in gemengde omgevingen minder waarschijnlijk omdat de sterkere dreiging zou leiden tot een sterkere voorkeur voor banden met de eigen etnische groep. Een alternatieve verklaring, overigens niet bedacht door Stark, luidt dat een groter aandeel scholieren uit een minderheidsgroep leidt tot minder interetnische contacten, omdat etnische minderheden in hun volledige vriendschapsbehoefte zouden kunnen voorzien door het aangaan van banden met leden van dezelfde minderheidsgroep. Niet de voorkeur voor het omgaan met de eigen groep verandert, maar de mogelijkheden om deze voorkeur te volgen. Voor dit laatste mechanisme vindt Stark ondersteuning: zonder de preferenties van actoren te veranderen, leiden meer gemengde omgevingen tot sterkere segregatie. Jammer is het dat niet wordt aangesloten bij de beroemde studie van Schelling naar etnische segregatie. Stark schrijft aan het begin van het boek dat hij de empirische puzzels op kan lossen door aandacht te besteden aan *het proces* van interetnische relaties en attitudes. Het

eerste deel van zijn proefschrift, maakt echter vooral gebruik van cross-sectionele data. Hoewel hij dus zijn claim naar mijn mening niet volledig waar kan maken, brengt hij het onderzoek zeker een stap verder. Na het lezen van dit proefschrift staat de conclusie van Pettigrew, Tropp, Wagner en Christ minder sterk. Ja, interetnisch contact in het klaslokaal kan leiden tot meer begrip tussen verschillende etnische groepen, maar het kan ook resulteren in het

tegendeel. De condities waaronder interetnisch contact plaatsvindt, zijn hiermee opnieuw onderwerp van studie. Niet alleen voor sociaalwetenschappelijke onderzoekers is dit proefschrift daarmee van belang. Ook beleidsmakers en onderwijzers kunnen hun voordeel ermee doen. Niet in het minst omdat Stark zich liet inspireren door concrete ervaringen in het veld.

Eva Jaspers